

Mátyás és a szlavóniai nemesség

Szlavónia helye a Magyar Királyságban

A késő középkori Szlavónia (*regnum Sclavonie*) területileg Kőrös, Zágráb és Varasd megyéket foglalta magában. Utóbbi azonban, bár kétségen felül Szlavóniához számították, egészen 1486-ig nem volt alávetve a szlavón bán hatalmának, hanem a mindenkori varasdi ispán gyakorolta benne a bírói joghatóságot. A báni hatalmat tekintve tehát Szlavónia csupán Kőrös és Zágráb megyékből állt. A kicsiny Verőce megye pedig, amely területileg és társadalmilag is szervesen illeszkedett Kőröshöz, és közgyűlést is többször tartottak közösen a hatalmas szomszéd megye nemeseivel, a középkor végéig hivatalosan mégis kívül maradt Szlavónián. Verőce megye élén a király által kinevezett ispán állt, a helyi nemesek nem a bán előtt, hanem a királyi kúriában jártak jogorvoslat után.

Szlavónia és a Magyar Királyság

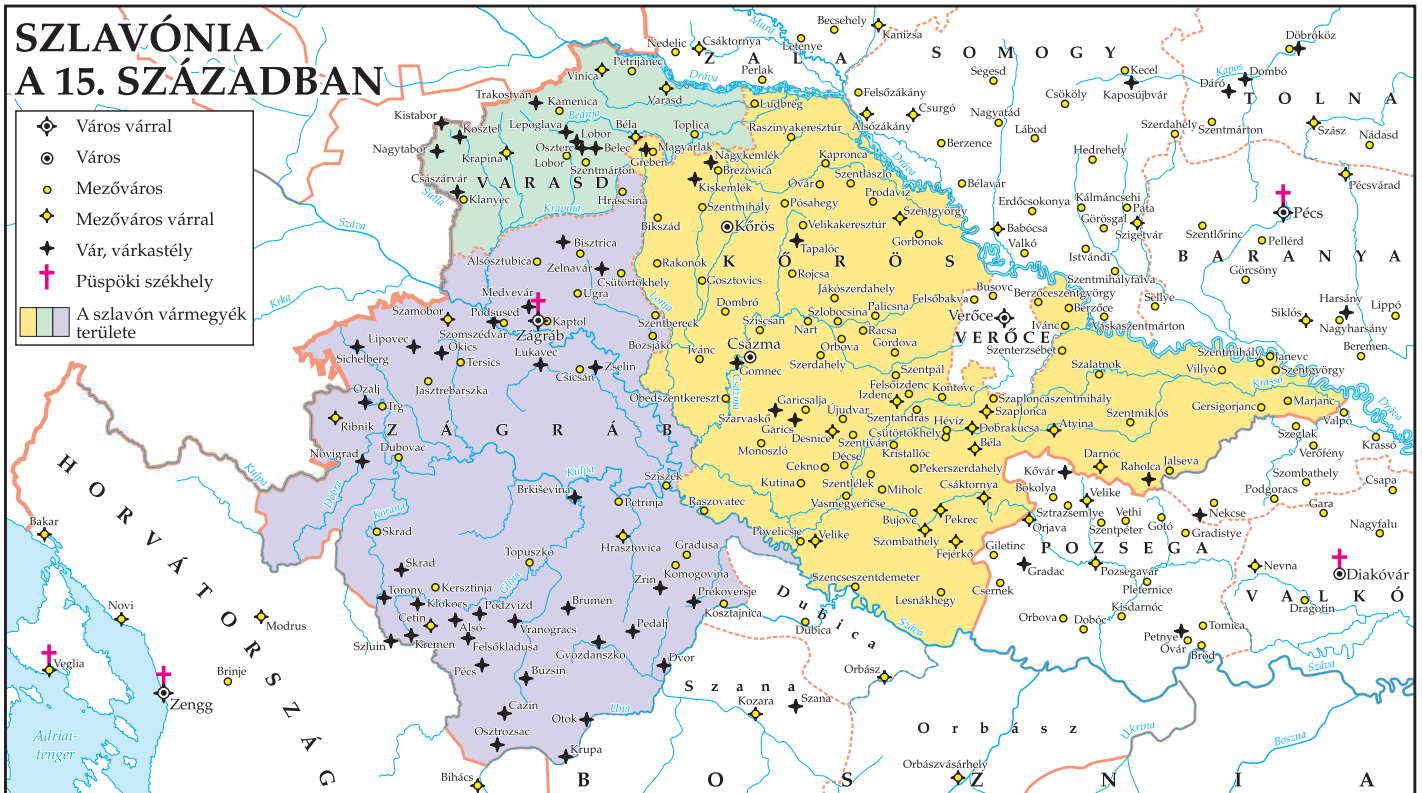
A középkori Szlavónia eredetét illetően sok a kétely, magyar és horvát történészek a mai napig gyökeresen eltérő nézeteket hangoztatnak a tartomány kialakulásával kapcsolatban. Egyvalami azonban vitán felül áll: a késő középkori Szlavónia a Magyar Királyság szerves részét alkotta, a bánokat a mindenkori magyar király nevezte ki és mozdította el, és intézményi szerkezete megegyezett a magyarországgal. A szlavóniai megyék élén álló ispánok és a választott szolgabírák ugyanúgy bíraskodtak és ugyanolyan adminisztratív feladatokat láttak el, mint anyaországi társaik, ellentétben Horvátországgal, ahol a

A szlavóniai származású szerémi püspök, Brodarics István címere

magyar intézmények alig vagy egyáltalán nem eresztettek gyökeret.

Bizonyos történeti vonások azonban határozottan megkülönböztették Szlavóniát Magyarországtól. Létezett mindenekelőtt egy szlavón szokásjog (*consuetudo regni Sclavonie*), amelyre ismételtelen hivatkoztak az oklevelek. Ez nem különbözött alapvetően a magyarországi szokásjogtól, és ezért nem is okozott gondot a perek rutinszerű áttétele az országbírói kúriába. Létezett továbbá egy szlavón nemesség, amelyet sajátos kiváltsági világgal megkülönböztettek a magyar nemességtől. E kiváltságok mellett (amilyen pl. a saját ítélőmester választása) a szlavón nemesek is részesedtek az alapvető nemesi előjogokból, és így a magyar köznemesség szerves részét alkották. A fokozatosan megszerzett kiváltságok képezték az alapját egy sajátos szlavón nemesi öntudatnak, amely a 15. század derekától mutatható ki, és túlélte a középkori Magyar Királyság bukását. E nemesi különállás nem etnikai alapú volt; a magyar megyékből érkezett

nemesek, mint a Battyányak vagy a Csebi Pogányok, éppoly öntudatosan léptek fel képviselőiként, mint a már századok óta Szlavóniában élő családok.

Szlvón nemesek listája

A szlvón nemesség egyetemének (*universitas nobilium regni Sclavonie*) rekonstrukcióját az őket név szerint felsoroló források teszik lehetővé. A listák élén minden esetben annak a 15-20 családnak (Bocskai, Grebeni, Szencsei, Pekri, Gordovai stb.) a tagjait látjuk, akiket nagybirtokosként (*bene possessionatus*) lehet meghatározni. Mindegyikük legalább száz jobbágytelekkel, egy várral vagy kastéllyal rendelkezett, és rendszeresen kitüntették őket, nemcsak helyben, hanem a királyi kancelláriában is, a vitélő (*egregius*) tiszteleti címmel. E családok tagjai általában az Anjou- királyok, majd Luxemburgi Zsigmond udvarában szolgáltak, utódaik pedig a 15. század második harmadától szinte kizajátították a szlvón vicebáni hivatalt.

E tehetős szlvón nemesség meglehetősen állandó a századok folyamán; a változások oka szinte minden esetben a kihalás volt, az eltűnők helyét pedig nagyjából Magyarországról, kisebbrészt Horvátországból érkező, hasonló státusú családok vették át. Ez volt az a csoport, amelynek tagjai rendszeresen érintkezésbe kerültek az uralkodóval és udvarával, jóllehet az ilyen érintkezés a szegényebb nemesség körében is előfordult.

Uralkodó a távolban

Az uralkodók ritkán keresték fel Szlavóniát. 1412 után sem Zsigmond, sem az utódai nem látogattak a tartományba. Mátyás 1464. évi útját a boszniai hadjárat indokolta, 1466 augusztusában pedig azért utazott Zágrábba, hogy személyesen zárja le a püspökség üresedésének évtizedek óta húzódó problémáját. Ezt követően a király 1480 végén jelent meg ismét Szlavóniában, ezúttal is az oszmánok elleni háború okán. E királyi utazások alkalmat

A középkori Zágráb. Metszet részlete

nyújtottak fontos *helyi politikai ügyek rendezésére*, és lehetővé tették a nemesség legszegényebb rétegei számára is, hogy tömegesen jelenjenek meg a király előtt.

Az uralkodó távolléte nem jelentette azonban, hogy minden kapcsolat megszakadt volna az udvarral. Az 1459 és 1463 közötti időszakról eltekintve, amikor a III. Frigyes császárhoz pártolt Vitovec János bán lázadása miatt Mátyás hatalma névlegessé vált Szlavóniában, a vezető nemesi családok tagjai rendszeresen felkeresték a királyi udvart, Budán és máshol is. 1465 májusában pl. ketten, Grebeni Hermanfi László és Szentléleki Ákos kérte a királytól a szlavóniai nemesség egyetemének nevében kiváltságaik megerősítését. Bár Mátyás korából csupán egy hivatalos országgyűlési meghívó maradt fenn, amelyet 1468-ban Kőrös megye nemességéhez intézett a király, az okleveles anyag vizsgálatából kiderült, hogy a szlavóniai nemesek rendszeresen részt vettek az országgyűléseken. A már említett Hermanfi László pl. tíznél is több alkalommal. Országgyűlési jelenlétüket a nemesek egyéb ügyeik intézésére is felhasználták (pl. különböző királyi és bírói parancsokért folyamodtak), ill. amennyiben módjuk nyílt, a királyi kegy fényében is igyekeztek sűtkézni.

Udvari tapasztalatok

Számos, a báni széken elkezdett per folytatódott az országbíró előtt, ami ismét csak szükségessé tette a budai uta-

zást vagy legalább ügyvéd megbízását. A költséges út nem volt hiábavaló, hiszen az udvarban *értékes kapcsolatokra* lehetett szert tenni, és első kézből értesülni a legfrissebb politikai döntésekről. Az ott-oniak türelmetlenül várták a híreket, mint pl. Desnicei Kapitánfi György, aki 1494-ben levélben kérte a Budáról hazatérő Battyány Boldizsárt, hogy mielőbb írásban vagy követ útján tájékoztassa a hírekről.

Jelentősebb birtokadományokban, egész váruradalmakban Mátyás kizárólag bá-

rókat részesített, ill. kivételként olyan újonnan felemelt személyeket, akiket bárói posztok betöltésére szemelt ki. Ez történt a köznemesi származású Egervári László esetében, aki báni ki nevezésével egy időben kapta meg a jelentős velikei uradalmat. A tehetős szlavóniai nemesekre vonatkozó királyi adománylevelek azt mutatják, hogy esetükben a királyi kegy kisebb adományok, ill. pusztai birtokmegerősítések formáját öltötte, és soha nem járt jelentős anyagi gyarapodással. A nemesek ennek ellenére ragaszkodtak az oklevelek kiállításához, mert az ilyen apróbb királyi kegy nyilváníások fontos szerepet játszottak előkelő helyzetük fenntartásában és megerősítésében. Ugyanilyen funkciót töltöttek be az olyan kisebb udvari hivatalok (pl. az alnádori), amelyek egyetlen haszna az uralkodóhoz való közelség demonstrálása volt.

Válságok, lázadások

A szlavóniai nemesség számára Mátyás idején is a király maradt a hatalom és tekintély legfőbb forrása. Ezt semmi sem támasztja alá jobban, mint a király uralkodásának válságos éveiben tanúsított magatartás. Bár az uralkodó reformjainak következményei éppen olyan mértékben sújtották a szlavóniai nemességet, mint erdélyi társaikat, sem az 1467. évi lázadás, sem a négy évvel későbbi Vitéz-féle összeesküvés nem keltett komolyabb hullámokat a tartományban. Amíg 1467-ben Szlavónia teljesen érintetlen maradt, olyannyira,

hogy az egyik bán, Vitovec János részt vett az erdélyi lázadás leverésében, 1471-ben némiképp más volt a helyzet. A Mátyás elleni összeesküvés élén két szlavóniai származású főpap állt, Vitéz János esztergomi érsek és János pécsi püspök. Ennek ellenére szülőföldjükön csupán a saját kisenemesi familiárisait és rokonaikat voltak képesek mozgósítani, komolyabb társadalmi bázist nem tudtak kiépíteni.

A király kegye azonban csak addig volt mindenki számára elérhető, amíg legfőbb politikai céljait nem keresztelték. Desnicei Kapitánfi András pl. két fivérével, Istvánnal és Györggyel együtt birtokolta Desnice kastélyát és jelentős uradalmát. András éppen Egervári László bán vicebánja volt, amikor megüresedett a szomszédos garignicai uradalom, ő pedig feleségül vette az özvegyet, és rögvest át is költözött új kastélyába. Normális körülmények között az ügy semmiféle visszhangot nem keltett volna, és talán még okleveles nyoma sem marad. Jelen esetben azonban a király a kastélyt és uradalmát felesége, Beatrix királyné egyik olasz familiárisának szánta. András úr, nyilvánvalóan túlbecsülve ura, Egervári bán befolyását az udvarban, szembeszállt a király akaratával, és nem adta át azonnal a kastélyt Mátyás megbízottjának. Eljárása katasztrofális következményekkel járt, mert nemcsak új szerzeményét veszítette el végleg, hanem névadó uradalmának egy részét is, mi több, fiával együtt átmenetileg még az országból is menekülnie kellett.

Együttműködés, érdekütközés

Mátyás király és a szlavóniai nemesség mint testület közötti viszony mindig *a király pillanatnyi akaratától függött*. Mátyás szuverén uralkodó volt, aki a nemesség bármely csoportjával hajlandó volt együttműködni, amennyiben az előmozdította saját céljai elérését. De, mint az erdélyi lázadás leverése mutatta, a végsőkéig is hajlandó volt elmenni azokkal szemben, akik akaratát keresztelték.

1465-ben Mátyás megerősítette a szlavóniai köznemesség egyik legfontosabb kiváltságát, a *szlavón ítélőmester* választásának jogát. A tisztség betöltője őrizte a báni pecsétet, és azokkal

önállóan állította ki a peres oklevelek jelentős részét. Két évvel később a király mégis a maga jelöltjét nevezte ki ítélőmesternek Korotnai János személyében, aki nem szlavóniai születésű volt. Bár a szlavóniai nemesek tiltakoztak, nem tudták rávenni Mátyást döntésének megmáskítására. A király az 1467. évi erdélyi lázadás során meggyőződött a tartomány nemességének hűségéről, ezért hallgatólagosan tudomásul vett egy mindkét fél számára elfogadható megoldást. A szlavón nemesség helyettes ítélőmestert választott a saját sorából, aki átvette a pecsétet, és így garantálta érdekeik figyelembevételét a király által kinevezett ítélőmester ellenében.

A király és a szlavóniai nemesség érdekei azonban, bármily furcsának tűnjék is, a *zágrábi püspökség* rendezetlen helyzete miatt ütköztek leginkább. A zágrábi püspöki szék 1433 óta volt betöltetlen, hatalmas birtokait világi bárók kormányozták, hol királyi engedéllyel, hol anélkül. Ezt a helyzetet a szlavóniai nemesség arra használta ki, hogy enyhítse a jobbágyságra nehezedő egyházi adóterhet. Trónra lépését követően Mátyás eleinte nem tudott, majd nem is akart közbelépni a probléma megoldása érdekében. 1466-ig Magyarországot minden évben oszmán támadás fenyegette, ezért a nemességet, a szlavóniaiakat is, évről évre mozgósították. 1466 után azonban a helyzet gyökeresen megváltozott: enyhült az oszmán nyomás, Mátyásnak pedig a nemesi felkelés helyett sokkal inkább pénzre és hivatásos katonákra volt szüksége új politikai céljai eléréséhez.

1466 augusztusában Tuz Osvát foglalta el a zágrábi püspökséget, aki hamarosan Mátyás egyik legfontosabb támaszává vált. Elszántan hozzákezdett a püspökség birtokainak és jövedelmeinek újjászervezéséhez, és hamarosan szembekerült a szlavóniai nemességgel, amely megszerzett pozícióit védelmezte. A küzdelem évtizedekig tartott, és bár a király a jelek szerint őszintén próbált közvetíteni, egyértelműen a püspök pártját fogta. Magatartásának okai elég világosak. A zágrábi püspök volt az ország egyik leggazdagabb főpapja, és így sokkal haszno-

A Szent László által alapított zágrábi püspökség székesegyháza

sabb, egyben kezelhetőbb szövetséges, mint a szlavóniai nemesség. A király hozzáállása világos volt és állandó, így az egyetlen kivétel igen tanulságos. 1471-ben, amikor Osvát püspök belekeveredett a Vitéz-féle összeesküvésbe, Mátyás hatalmának teljes súlyával állt a szlavóniai nemesség mögé: egyenesen megtiltotta a tized fizetését. Amint azonban a püspök megtért a király hűségére, Mátyás is visszatért korábbi álláspontjához, és újra a főpapot támogatta.

1474-ben, amikor felszólította a szlavóniai nemeseket, hogy függesszék fel a pert, amelyet Osvát püspök ellen indítottak Rómában, legfőbb érve az volt, hogy a főpap a pereskedés miatt nem tud elegendő figyelmet szentelni „királyságunk fontosabb ügyeinek” (*maioribus regni nostri negociis*).

Mátyás viselkedése hasonló volt *Zágrá*val kapcsolatban is. A várost alapvetően állandó jövedelemforrásának tekintette, amelynek alapja a polgárok zavartalan kereskedelme. Amikor utóbbi védelmében közbelépett, a saját érdekeit védelmezte. 1481-ben a vámszedési joggal rendelkező szlavóniai birtokosok a zágrábiaikat előjogaik megsértésével vámfizetésre akarták kötelezni, ekkor a királyi ügyészek beavatkoztak a város oldalán. A per a polgárok javára dőlt el.

PÁLOSFALVI TAMÁS